

УДК 78.01:37.67

Катерина Івахова, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри музично-інструментальних дисциплін
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНЕ НОВАТОРСТВО ПРОФЕСОРА М.А. ПЕЧЕНЮК

У статті аналізується науково-педагогічна діяльність відомого вченого-мистецтвознавця і музичного педагога, професора, завідувач кафедри музичного мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка Майї Антонівни Печенюк. Стверджується, що результативний творчий досвід відомого педагога-мистецтвознавця являється новаторською специфічною індивідуальною науково-педагогічною школою музичної освіти та естетичного виховання.

Ключові слова: Майя Антонівна Печенюк, професор, музичний педагог, науково-педагогічна діяльність, музична освіта, естетичне виховання, науково-методичне забезпечення, наукова школа.

Літ. 6.

Екатерина Ивахова, кандидат искусствоведения,
доцент кафедры музыкально-инструментальных дисциплин
Хмельницкой гуманитарно-педагогической академии

МУЗЫКАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НОВАТОРСТВО ПРОФЕССОРА М.А. ПЕЧЕНЮК

В статье анализируется плодотворная научная деятельность известного ученого-искусствоведа и музыкального педагога, профессора, заведующей кафедрой музыкального искусства Каменец-Подольского национального университета им. Ивана Огиенка Майи Антоновны Печенюк. Утверждается, что результативный творческий опыт известного педагога-искусствоведа является новаторской специфической индивидуальной научно-педагогической школой музыкального образования и эстетического воспитания.

Ключевые слова: Майя Антоновна Печенюк, профессор, музыкальный педагог, научно-педагогическая деятельность, музыкальное образование, эстетическое воспитание, учебно-методическое обеспечение.

Kateryna Ivakhova, Ph.D. (Art Criticism), Docent of
Musical and Instrumental Disciplines Department
Khmelnytsky Humanitarian and Pedagogical Academy

MUSICAL AND PEDAGOGICAL INNOVATION OF PROF. M. PECHENYUK

The paper analyses scientific and pedagogical activity of the famous scientist and art critic and music teacher, Professor, Head of Musical Art Department of Kamyanets-Podilsky National University by I. Ohiyenko of Maya Pechenyuk. Claimed effective and creative experience of the famous pedagogue and Art Critic is innovative specific individual scientific and pedagogical school of Musical Education and aesthetic upbringing.

Keywords: Maya Pechenyuk, Professor, music teacher, scientific and pedagogical activity, musical education, aesthetic upbringing, scientific and methodical software, scientific school.

Обґрунтування вибору та актуальність досліджуваної проблеми. В нових суспільних умовах Незалежної України особливого значення набули питання національно-культурного відродження, особливо формування його наукових підвалин в утвердженні національно-світоглядних цінностей засобами мистецтва. В сучасній музичній культурі важливе місце займає науково-педагогічна діяльність відомого музичного педагога, професора, завідувача кафедри музичного мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка Майї Антонівни Печенюк. Наукова мистецька діяльність М. Печенюк позначена художньо-естетичною і філософською своєрідністю, вона природно поєднує універсальні засади, сформовані в провідних вітчизняних і європейських музичних науково-

педагогічних школах з українською національною характерністю, досконале володіння сучасною методологією наукового виразу і практичним втіленням його у художньо-виховну практику. Важливим фактором, що обумовлює вибір матеріалу, стала значна поширеність наукових проектів М. Печенюк в музично-педагогічній практиці загальноосвітніх шкіл та спеціальних навчальних закладів всіх рівнів, а в результаті ширше в суспільному музичному середовищі, що дає підстави оцінювати їх як індивідуальну наукову музично-педагогічну школу талановитого вченого. Саме це і визначає актуальність даного дослідження наукової музично-педагогічної школи професора Майї Антонівни Печенюк.

До висвітлення творчої діяльності М. Печенюк

зверталися ряд авторів (В. Болгов, А. Гавришук, М. Дубина, О. Завальнюк, О. Комарніцький, В. Лабунець, О. Прядко, В. Стецюк, Г. Сікора, А. Суровий, А. Філінюк, В. Шпильова). Проте питання її наукової музично-педагогічної діяльності ґрунтовного аналізу ще не узагальнені.

Мета статті: Розкрити зміст наукової музично-педагогічної концепції і результати науково-педагогічної роботи професора-музикознавця Майї Печенюк.

Виклад основного матеріалу. Печенюк Майя Антонівна народилася 15 лютого 1946р.вс.Проскурівка Ярмолинецького району Хмельницької області – українська співачка (ліричне сопрано), педагог, музикознавець, краєзнавець. У 1965 р. закінчила Кам'янець-Подільське культурно-освітнє училище (нині Кам'янець-Подільський коледж культури і мистецтв). Працювала методистом Ярмолинецького районного будинку культури, учителем музики в середній школі села Проскурівка.

1968 р. вступила на музично-педагогічний факультет Кам'янець-Подільського педагогічного інституту (нині Кам'янець-Подільський національний університет). Закінчивши інститут за спеціальністю вчитель музики і співів середньої школи та педагогічного училища, від 1973 р. працює в ньому:

- 27.08.1973 – 16.02.1989 – викладач кафедри музики та співів;

- 16.02.1989 – 28.11.1990 – викладач кафедри музики, співу та образотворчого мистецтва;

- 28.11.1990 – 28.11.1991 – старший викладач кафедри музики, співу та образотворчого мистецтва;

- 28.11.1991 – 26.02.2001 – доцент кафедри музики та образотворчого мистецтва;

- 26.02.2001 – 26.02.2006 – професор кафедри музики;

- 16.09. 2002 – 02.02.2015 – заступник педагогічного факультету з наукової роботи та інформатизації навчального процесу;

02.02.2015 – професор, завідувач кафедри музики.

Кандидатську дисертацію захистила 5 жовтня 1989 р. на спеціалізованій вченій раді Київського державного педагогічного університету ім. О.М. Горького. Вчене звання доцента кафедри музики і образотворчого мистецтва присвоєно 19 листопада 1999 р. Вчене звання професора кафедри методики музичного виховання, вокалу і хорового диригування присвоєно 20 січня 2011 р.

Сьогодні педагогічний факультет один з найбільших і найпотужніших у Кам'янець-Подільському національному університеті

ім. І. Огієнка. До його складу входять 6 кафедр, де працюють 88 викладачів і 19 співробітників, серед яких 13 професорів, 37 кандидатів наук, доценти, 2 заслужених працівники культури, заслужений художник України, заслужений майстер народної творчості, 9 відмінників освіти України. Факультет здійснює підготовку кадрів по 17 спеціальностям. На факультеті навчається близько 700 студентів.

Педагогічний факультет – це кузня мистецьких кадрів для міста і регіону. Викладачами факультету є такі знані як в Україні, так і за кордоном культурні діячі: професор Печенюк Майя Антонівна, Заслужений художник України, професор Негода Борис Михайлович, доктор мистецтвознавства, професор Угру Наталя Олексіївна, Заслужений працівник культури України Бец Олексій Давидович, професор Яропуд Зиновій Петрович, професор, Заслужений працівник культури України Ситник Тамара Миколаївна.

Професор М. Печенюк на основі власних методик, схвалених Міністерством освіти України, викладає такі основні навчальні курси:

- Методика музичного виховання (лекції – 104 год., практичні – 48 год., лабораторні – 34 год.).

Дзвінки голоси. Музичні хрестоматії. Пісенний матеріал: навчальні посібники з 1 по 4 кл. – Тернопіль: АСТОН, 1999. – 57 с.; 1999 – 58 с.; 1999. – 75 с.; 1999. – 88 с. Рекомендовано Міністерством освіти України, лист № 1/11-2924 від 01.12.1998 р.

Буквар сопілкаря: навчально-методичний посібник. – Хмельницький: Поділля, 2004. – Вид. 2 виправ. і доп. – 135 с. (у співавторстві). Рекомендовано Міністерством освіти України, лист Міністерства освіти і України №1/11-82 від 14.01.97 р. Випущено на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України за Програмою випуску соціально значущих видань.

- Основи мистецьких дисциплін (лекції – 56 год., практичні – 16 год.).

Державний екзамен “Музика з методикою викладання”: програми педагогічних вишів. – Кам'янець-Подільський: К-ПДПУ, 2004. – 25 с. (у співавторстві).

- Постановка голосу (практичні – 216 год.).

Програма та навчальний матеріал занять з постановки голосу [для студентів спеціальності “Педагогіка та методика середньої освіти. Музика”]: методичні розробки. – Кам'янець-Подільський: Міська друкарня. – 2002. – 18 с. (у співавторстві); Музиканти Кам'яниччини: біографічно-репертуарний довідник. – Хмельницький: Поділля, 2003. – 480 с.; Дзвінки

голоси. Музичні хрестоматії. Пісенний матеріал: навчальні посібники з 5 по 8 кл. – Тернопіль: АСТОН, 2000. – 100 с.; 2000. – 75 с.; 2001. – 106 с.; 2002. – 168 с. Рекомендовано Міністерством освіти України, лист № 1/11-2924 від 01.12.1998 р.

- Методика наукових досліджень (лекції – 26 год., практичні – 14 год.).

Програма та навчальний матеріал занять з основ наукових досліджень. Програма для спеціальності “Педагогіка та методика середньої освіти. Музика” (програми педагогічних вишів). – Кам’янець-Подільський: К-ПДПУ, 2004. – 16 с.

М. Печенюк сформувала власну наукову концепцію і з 2005 р. керує роботою наукової школи “Проблеми естетичного виховання молоді засобами музики у школах різного типу навчання і вищих закладах освіти”.

Напрями наукової діяльності школи М. Печенюк включають:

- методологічні засади мистецької освіти;
- методологія і методика вивчення музично-естетичних дисциплін;
- гуманістична парадигма мистецької освіти;
- функції мистецької освіти;
- проблеми формування духовної особистості;
- національна основа художнього навчання і виховання;
- особистісно орієнтований підхід в процесі навчання мистецтва;
- актуальні проблеми визначення змісту мистецької освіти;
- принципи і педагогічні умови навчання мистецтва;
- методи мистецького навчання;
- методичне забезпечення навчального процесу з мистецьких дисциплін;
- форми організації мистецького навчання;
- модульна організація навчання з мистецьких дисциплін.

Музично-теоретичні та практичні заняття її як педагога спрямовані на формування музичної культури та духовного світу молоді. М. Печенюк – авторка низки наукових праць і публікацій з проблем музичної педагогіки, освіти, культури, навчально-методичних посібників. Має 99 публікацій, з них 79 наукового і 20 навчально-методичного характеру, у тому числі 29 публікацій у фахових виданнях (з них 22 одноосібні); 8 – у міжнародних виданнях; 2 монографії (1 – у співавторстві); біографічно-репертуарний довідник; 10 навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти України (5 одноосібних, 5 у співавторстві). 2002 року завершила роботу над впорядкуванням серії музичних хрестоматій “Дзвінки голоси” (пісенний

матеріал) від першого до восьмого класу. Хрестоматії затверджено Міністерством освіти і науки України та рекомендовано як навчально-методичні посібники для шкіл різного типу навчання. Вагомим внеском у науково-методичне забезпечення музичної освіти і естетичного виховання учнів та студентів стали праці М. Печенюк: “Буквар сопілкаря”, “Пісенна творчість композиторів Кам’янецьчини”, “Викладання курсу “Методика музичного виховання”, “Сучасні досягнення в галузі музичної педагогіки” та ін. [1]. На розвиток музичного мистецтва спрямована ґрунтовна праця М. Печенюк – біографічно-репертуарний довідник “Музиканти Кам’янецьчини” загальним об’ємом 480 аркушів. Автор висвітлює невідомі та маловідомі факти з історії музичної культури регіону, простежує основні етапи композиторської творчості, представляє соціоестетичні портрети визначних представників музичного мистецтва, розкриває виконавські та педагогічні погляди відомих митців. Джерелознавчі дослідження М.А. Печенюк дозволили оприлюднити великий масив музичних творів. Ця праця набуває значення важливого першоджерела для вивчення музичної культури Подільського краю, оскільки автором опрацьовано і вперше введено у науковий обіг велику кількість рукописних біографічно-репертуарних матеріалів. То ж заслужено у 2004 році за вагомий внесок у розвиток і пропаганду музичного мистецтва Поділля та видання монографії “Музиканти Кам’янецьчини” професора М. Печенюк відзначено обласною премією в галузі музичного мистецтва імені В. Заремби. М. Печенюк – одна з ініціаторів створення і облаштування музею Миколи Леонтовича – прославленого композитора, земляка-патріота.

Професор М. Печенюк керує написанням курсових, дипломних і магістерських робіт, науково-дослідницькою роботою студентів музичних спеціальностей. Підготувала 4 переможці всеукраїнських конференцій, 2 – гран-прі та 51 лауреата міжнародних і всеукраїнських мистецьких конкурсів, 2 – гран-прі та 10 лауреатів регіональних мистецьких конкурсів.

Підготувала шість кандидатів педагогічних наук: О.М. Прядко (Методика розвитку співацького голосу у майбутніх педагогів-музикантів), Л.М. Гавриленко (Методика формування основ вокальної культури молодших школярів у школах мистецтв), М.В. Стасюк (Формування основ художнього світогляду учнів молодшого шкільного віку у процесі хорової діяльності), Т.П. Карпенко (Формування

концертмейстерської компетентності майбутніх педагогів-музикантів у процесі вивчення фахових дисциплін), М.В. Ярова (Становлення і розвиток співацької освіти Поділля (кінець XIX – початок XX ст.), Г.П. Ватаманюк (Формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності).

Учасники наукової школи М. Печенюк сприяють навчально-методичному забезпеченню шкіл різного типу навчання навчальними програмами та посібниками, а також навчально-методичне забезпечення підготовки фахівців вищих навчальних закладів з музичних дисциплін. Учасниками її наукової школи опубліковано понад 200 праць, з них 2 монографії, близько 280 статей, 5 навчальних посібників України, 2 програми, 4 методичні розробки. Скажімо, Г.П. Ватаманюк підготувала навчально-методичні посібники “Музика в країні доквілля”, “Ігрова мозаїка” (Бібліотечка вихователя дитячого садка), “Формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності” [2]; Л.М. Гавриленко опублікувала праці “Педагогічні умови формування основ вокальної культури учнів молодшого шкільного віку”, “Розспівування і вокаліз як складники вокального виховання учнів”, “Історико-культурологічний аспект проблеми розвитку дитячого голосу” [3]; О.М. Прядко – “Розвиток співацького голосу: методичні рекомендації для викладачів вокалу та студентів музично-педагогічних факультетів вищих навчальних закладів”, “Теоретичні основи вокальної підготовки майбутніх педагогів-музикантів”, “Робота над розвитком співацького голосу вокалістів-початківців (за матеріалами методики С. Крушельницької)”, “Гігієна і охорона співацького голосу майбутніх педагогів-музикантів” [4]; М.В. Стасюк – “Хоровий клас: програма для музичної школи, хорової школи, вокально-хорового відділення початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу (школи естетичного виховання) (1 – 8 класи)”, “Роль музичного виконавства у формуванні музичної культури та світогляду молодших школярів”; М.В. Ярова – “Новаторство видатних постатей музичної освіти України в музичній педагогіці (друга половина XIX – початок XX сторіччя)”, “Розвиток музичної освіти України (1917 – 1933 рр.)”, “Розвиток гімназійної освіти Поділля (кінець XIX – початок XX ст.)”, “Музична освіта і митці Поділля: минуле і сучасне” (Монографія) [5].

М. Печенюк, її учні беруть участь у мистецьких творчих змаганнях, фестивалях, конкурсах,

конференціях. Наукова, музично-педагогічна та громадська діяльність М. Печенюк пов’язана з власною виконавською концертною практикою. У її репертуарі твори українських авторів (минулого й сучасності), арії з опер, опрацювання народних пісень, дуети та вокальні ансамблі. Майя Антонівна удосконалювала виконавську майстерність на факультеті підвищення кваліфікації у Львівській консерваторії ім. М.В. Лисенка (кл. вокалу О. Бандрівської, 1972 – 73), Київському Національному університеті ім. М.П. Драгоманова (класи народної артистки України Г. Шоліної (1979), заслуженої артистки України В. Любимової (1984), у Київській консерваторії ім. П.І. Чайковського (клас вокалу професора Є. Єгоричевої, 1991).

За роботу в університеті, концертну діяльність, участь у мистецьких конкурсах і фестивалях була нагороджена багатьма відзнаками. Нагороджена знаком “Відмінник освіти України” (2001 р.), лауреат обласної премії в галузі музичного мистецтва ім. В. Заремби (2005 р.), володарка відзнаки міста “Честь і шана” (2005 р.), знака імені Софії Русової (2006 р.), переможець університетського конкурсу “Викладач року” за 2003 рік. Вона член редакційної колегії збірника наукових праць викладачів “Педагогічна освіта: теорія і практика”, збірників студентських наукових робіт (педагогічного факультету і мистецьких спеціальностей).

Висновки. Система досвідів творчої музично-педагогічної діяльності професора М. Печенюк являє собою індивідуально сформовану нею і результативно утверджену в музично-педагогічній практиці власну новаторську суспільно значиму мистецьку науково-педагогічну школу. Втілення її результатів у теорію і практику навчально-виховної роботи закладів музичної освіти різних рівнів сприятиме розвитку музичної культури та удосконаленню естетичного виховання молодого покоління України.

1. Печенюк М.А. Пісні з Поділля / М.А. Печенюк // Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр. Кам’янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Інститут педагогіки АПН України. – Кам’янець-Подільський, 2009. – Вип. 2. – С. 236 – 240; Печенюк М.А. *Polske remieniscenzje w Podolskim piosennym folklorze* / М.А. Печенюк // Культурна спадщина України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Черкаси, 2009. – С. 105 – 111; Печенюк М.А. Структура науково-дослідницької роботи студентів мистецьких спеціальностей вишу / М.А. Печенюк // Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць. – Кам’янець-Подільський, 2009. – Вип. 1. – С. 275 – 279; Печенюк М.А. Музично-педагогічна

діяльність / М. А. Печенюк // Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька область: наук. вид. / ред. рада: В.Г. Кремень (голова) [та ін.]; редкол.: О.М. Завальнюк (гол.) [та ін.]. – К., 2010. – С. 86 – 101; Печенюк М.А. Сучасні досягнення в галузі музичної педагогіки / М.А. Печенюк // Збірник наукових праць / “Педагогічна освіта: теорія і практика” / Кам’янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка. – Кам’янець-Подільський, 2010. – Вип. 5. – С. 286 – 293.

2. Ватаманюк Г.П. “Музика в країні дошкілля: навч.-метод. посіб.” / Г.П. Ватаманюк. – Кам’янець-Подільський: Аксиома, 2008. – 260 с.; Ватаманюк Г.П. Ігрова мозаїка / Г.П. Ватаманюк // Бібліотека вихователя дитячого садка. – 2009. – №5. – С. 67 – 105; Ватаманюк Г.П. Формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності: Навч. посіб. / Г.П. Ватаманюк. – Кам’янець-подільський: ТОВ “Друк-Сервіс”, 2012. – 152 с.; Ватаманюк Г.П. Музыка как средство развития социально-коммуникативных способностей детей 6-7 летнего возраста / Г.П. Ватаманюк // Герценовские чтения. Начальное образование. – Вип. 2. – Реализация идей устойчивого развития в начальном образовании: проблемы, поиски, решения. – СПб.: Издательство ВВМ, 2011. – Т.2. – С. 141 – 149.

3. Гавриленко Л.М. Педагогічні умови формування основ вокальної культури учнів молодшого шкільного віку / Лариса Гавриленко // Зб. наук. праць Кам’янець-Подільського нац. ун-т ім. І. Огієнка. Серія педагогічна; – Кам’янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2008. – Вип. XIV. – С. 126 – 129; Гавриленко Л.М. Розпізування і вокаліз як складники вокального виховання учнів / Лариса Гавриленко // Мистецтво та освіта. – К, 2008 – №1 – С. 12 – 15; Гавриленко Л.М. Історико-культурологічний аспект проблеми розвитку дитячого голосу / Лариса Гавриленко // Мистецька освіта та мистецтво освіти в контексті формування сталого суспільства: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 12 – 13 травня) – Ч. 2. – К, 2005. – С. 31 – 36.

4. Прядко О.М. Розвиток співацького голосу: методичні рекомендації для викладачів вокалу та студентів музично-педагогічних факультетів вищих навчальних закладів / О.М. Прядко. – Кам’янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2009. – 92 с.; Прядко О.М. Теоретичні основи вокальної підготовки майбутніх педагогів-музикантів / О.М. Прядко // Наукові праці Кам’янець-Подільського

національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів, присвяч. 90-річчю Кам’янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка: вип. 7. – Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, ред.-вид. від., 2008. – Т. 5. – С. 149 – 150; Прядко О.М. Робота над розвитком співацького голосу вокалістів-початківців (за матеріалами методики С. Крушельницької) / О.М. Прядко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного ун-ту. Серія: Педагогіка. – Тернопіль, 2008. – №3. – С. 126 – 130; Прядко О.М. Гігієна і охорона співацького голосу майбутніх педагогів-музикантів / О.М. Прядко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 14, Теорія і методика мистецької освіти: зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. – Вип. 6(11). – С. 64 – 68.

5. Стасюк М.В. Хоровий клас: програма для музичної школи, хорової школи, вокально-хорового відділення початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу (школи естетичного виховання) (1 – 8 класи) / Автор-упорядник М.В. Стасюк. – Кам’янець-Подільський: ПП Потапов, 2008. – 52 с.; Стасюк М.В. Роль музичного виконавства у формуванні музичної культури та світогляду молодших школярів. / М.В. Стасюк // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної конференції викладачів і аспірантів: – Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський національний університет, редакційно-видавничий відділ, 2009. – Вип. 8. – Т.5. – С. 163 – 164.

6. Ярова М.В. Новаторство видатних постатей музичної освіти України в музичній педагогіці (друга половина XIX – початок XX сторіччя) / М.В. Ярова // Кременець: КОГПІ, 2010. – Вип 1. – С. 141 – 146; Ярова М.В. Розвиток музичної освіти України (1917 – 1933 рр.) / М.В. Ярова // Збірник наукових праць. Педагогічна освіта: теорія і практика. Кам’янець-Подільський, 2010. – Вип. 4. – С. 116 – 122; Ярова М.В. Розвиток гімназійної освіти Поділля (кінець XIX – початок XX ст.) / М.В. Ярова // Мистецька спадщина Поділля у контексті полікультурного європейського простору: матеріали міжнародного науково-практичного семінару. – Кам’янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, ред.-вид. відділ, 2010. – С. 68 – 74; Ярова М.В. Музична освіта і мистецтво Поділля: минуле і сучасне / М.В. Ярова. // Монографія. – Кам’янець-Подільський: ПП Зволейко Д.І., 2012. – 384 с.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2015

“Розум – цей інструмент самоподвоєння людини, її самоусвідомлення і самооблуди орієнтує нас у світі тільки приблизно”.

Василь Стус
український поет, громадський діяч

